

Canllaw i rieni wedi gwahanu: plant a'r llysoedd teulu

Mae'n gallu bod yn anodd penderfynu beth ddylai ddigwydd i'ch plant ar ôl i chi a'ch partner wahanu. Efallai na fyddwch chi'n gallu cytuno gyda phwy y dylai eich plant fyw, neu bwy y dylent eu gweld. Gallai'r canllaw hwn eich helpu, p'un a ydych yn meddwl am ddod i'r llys ynteu eisoes yn cymryd rhan mewn achos llys. Rydym wedi ysgrifennu'r canllaw hwn i rieni.

Dylai fod mynd i'r llys yn ddewis olaf. Mae llawer o ffyrdd eraill o ddod i gytundeb ynglŷn â beth ddylai ddigwydd i'ch plant. Mae'r wefan 'rhoi trefn ar wahanu' www.sortingoutseparation.org.uk wedi'i datblygu'n benodol i'ch helpu i benderfynu beth ddylai ddigwydd pan fyddwch chi a'ch partner yn gwahanu. Os bydd angen i chi ddod i'r llys, mae'r canllaw hwn wedi'i gynllunio i'ch helpu. Mae'n cynnwys gwybodaeth ddefnyddiol am broses y llys ac yn rhoi cyngor am sut y dylech ymddwyn yn y llys a beth i'w ddisgwyl tra byddwch yno.

Os ydych yn cynrychioli eich hun, dylech wyllo ein fideos ar-lein cyn gwneud eich cais. Mae'r fideos yn egluro mwy am y broses gyfryngu, am wneud eich cais ac am yr hyn a fydd yn digwydd yn y llys, a bydd yn eich helpu i baratoi am y gwrandawriad. I wyllo'r fideos, ewch i www.bit.ly/guides_for_separating_parents

Help i benderfynu beth ddylai ddigwydd gyda'ch plant

Efallai yr hoffai eich plant gyfrannu at y penderfyniad am eu dyfodol, yn enwedig os ydynt yn hŷn, felly cymerwch amser i wrando arnynt. Y peth pwysicaf wrth drafod pethau â'ch plant yw peidio â rhoi pwysau arnynt i roi eu barn, a pheidio â gofyn iddynt ddewis rhyngoch chi a'u rhiant arall. Bydd gwrandao ar anghenion, dymuniadau a theimladau eich plant yn ei gwneud yn haws i chi a'r rhiant arall wneud penderfyniadau am ddyfodol y plant. Mae gofyn i'ch plant ysgrifennu eu meddyliau hefyd yn gallu bod yn ffordd o'u helpu i ddweud wrthyh sut y maent yn teimlo heb fod dan bwysau i siarad wyneb yn wyneb. Mae gwybodaeth ddefnyddiol i helpu eich plant i ysgrifennu eu teimladau ar gael

i'w llwytho i lawr ar wefannau Cafcass (y Gwasanaeth Cynghori a Chynorthwyo Llys i Blant a Theuluoedd) a CAFCASS Cymru yn www.cafcass.gov.uk neu www.wales.gov.uk/cafcasscymru.

Weithiau, gall eich helpu i wybod beth oedd penderfyniadau rhieni eraill am eu plant ar ôl iddynt wahanu. Mae Cafcass wedi cynhyrchu llyfryn di-dâl o'r enw 'Rhoi eich plant yn gyntaf – canllaw i rieni sy'n gwahanu' i'ch helpu chi a'ch cynbartner i gytuno beth allai weithio orau i'r ddau ohonoch ac i'ch plant, heb fynd i'r llys. Mae'r llyfryn yn rhoi enghreifftiau o bethau sydd wedi gweithio i deuluoedd eraill mewn gwahanol sefyllfaoedd, ac yn eich helpu i ganolbwyntio ar y materion pwysig. Cewch gopi o'r llyfryn am ddim o lys teulu, neu gopi Cymraeg o unrhyw swyddfa CAFCASS Cymru neu o unrhyw lys yng Nghymru.

Gwneud eich trefniadau heb fynd i'r llys

Mae **cyfryngu teuluol** yn un ffordd o setlo gwahaniaethau yn ystod ac ar ôl gwahanu neu ysgaru. Bydd cyfryngwr hyfforddedig yn eich helpu chi a'ch cyn-bartner i gytuno ar drefniadau ar gyfer gofalu am eich plant. Mae cyfryngwr yn unigolyn annibynnol cymwysedig; ni fydd yn ochri â neb nac yn ceisio dod â chi'n ôl at eich gilydd. Gall cyfryngu eich helpu chi a'ch cyn-bartner gyda'ch gilydd i gytuno ar drefniadau ar gyfer eich plant drwy siarad am bethau. Ni fydd cyfryngwr yn dweud wrthy'ch beth i'w wneud, ond gall eich helpu chi a'r rhiant arall i wneud penderfyniadau er pennaf les eich plant.

Gall cyfryngu teuluol fod yn gyflymach, yn rhatach ac yn haws na straen mynd i'r llys.

Bydd y llys yn gofyn eich bod naill ai wedi bod i gyfarfod i gael gwybodaeth am gyfryngu ac asesiad (MIAM), neu'n gallu dangos pam nad oes rhaid i chi fynd i gyfarfod, cyn gwneud cais am orchymyn llys. Os ydych yn gymwys, gallwch gael cymorth cyfreithiol ar gyfer y MIAM ac ar gyfer unrhyw sesiynau cyfryngu teuluol y penderfynwch gymryd rhan ynddynt. Os yw o leiaf un rhiant yn gymwys i gael cymorth cyfreithiol ar gyfer cyfryngu, bydd yr Asiantaeth Cymorth Cyfreithiol yn talu am y MIAM ar gyfer y ddau riant (ond ar gyfer y rhiant cymwys yn unig y bydd yn talu am sesiynau cyfryngu). Am ragor o wybodaeth, ewch i www.gov.uk/looking-after-children-divorce

Os gwnewch gais am orchymyn llys, bydd y llys yn gofyn eich bod wedi bod i gyfarfod i gael gwybodaeth am gyfryngu ac asesiad yn gyntaf, i ystyried gyda'r cyfryngwr a'r rhiant arall a fyddai cyfryngu'n ffordd addas o setlo'r anghydfod. Bydd y llys hefyd yn gofyn bod eich cyn-bartner yn bresennol yn y cyfarfod hwnnw os yw'r cyfryngwr wedi gofyn iddo/iddi fod yno. Gallwch chi neu'r rhiant arall ofyn am gael gweld y cyfryngwr ar wahân pe bai'n well genny'ch wneud hyn.

Beth sy'n digwydd mewn sesiwn cyfryngu? Bydd cyfryngwr hyfforddedig yn eich helpu chi a'r unigolyn arall i siarad am y pethau na allwch gytuno arnynt. Bydd y cyfryngwr yn eich helpu chi'ch dau i weld a oes unrhyw ffordd y gallech gytuno â'ch gilydd. Nid yw pob achos yn addas ar gyfer cyfryngu, yn enwedig os bu trais yn y berthynas neu os oes pryderon difrifol eraill am les. Gall y cyfryngwr eich helpu i benderfynu a yw eich amgylchiadau'n addas ar gyfer cyfryngu, ac ni fydd yn dechrau cyfryngu os nad yw'n meddwl bod hynny'n briodol. Fel rheol, bydd unrhyw beth y siaradwch amdano mewn sesiwn cyfryngu'n aros yn breifat ac ni chaiff y llys wybod amdano, oni chaiff materion eu codi sy'n ymwneud ag amddiffyn plant neu droseddau honedig.

Mae ffi am gyfryngu, ond mae'n bosibl y gallwch gael cymorth cyfreithiol i helpu i dalu amdano. Am ragor o wybodaeth, ewch i www.gov.uk/legal-aid

Os ydych yn penderfynu eich bod dal eisiau parhau i'r llys, bydd angen i chi lenwi'r adran berthnasol ar Ffurflen C100 i gadarnhau eich bod wedi mynychu MIAM, yn gymwys i gael esemptiad rhag cyfryngu neu fod eithriad MIAM yn berthnasol. Bydd y cyfryngwr angen llofnodi'r ffurflen i gadarnhau eich presenoldeb mewn MIAM neu i dystio eich bod yn cael esemptiad rhag mynychu MIAM.

I ddod o hyd i'r cyfryngwr teuluol agosaf atoch, gallwch fynd i:
www.familymediationhelpline.co.uk/find-service.php

Os ydych yn mynd i'r llys

Darllenwch daflen **CB1** – mae hon yn rhoi gwybod i chi am y gwahanol orchmynion llys y gallwch ofyn amdanynt, pwy all wneud cais, a sut i lenwi'r ffurflenni. Bydd rhaid i chi lenwi'r ffurflenni sy'n berthnasol i'r math o orchymyn yr hoffech ei gael. Gallwch gael taflen CB1 gan y llys neu drwy ddefnyddio'r peiriant chwilio am ffurflenni (gan ddefnyddio'r cyfeiriad gwe a roddwyd uchod).

I ddechrau'r broses llys, fel rheol bydd angen i chi lenwi ffurflen C100 i ofyn am un neu fwy o'r tri math o orchymyn llys a nodir yn adran 8 Deddf Plant 1989. Dyma'r tri math o orchymyn llys:

Gorchymyn Trefniadau Plant	Mae gorchymyn trefniadau plant yn penderfynu ar drefniadau o ran gyda phwy y bydd y plentyn yn byw, gyda phwy y bydd yn cael treulio amser neu fel arall yn cael cyswllt, ac ynghylch ble mae'r plentyn i fyw, treulio amser neu fel arall cyswllt gydag unrhyw unigolyn. Er enghraifft, os yw eich plant yn byw gyda'ch cynbartner a'ch bod yn dymuno gweld eich plentyn ar benwythnosau, neu os na allwch gytuno ynghylch pa riant y dylai'r plentyn fyw, efallai yr hoffech wneud cais am orchymyn trefniadau plant.
-----------------------------------	---

Gorchymyn mater penodol	Mae gorchymyn mater penodol yn ymwneud â rhywbeth penodol y bydd y naill riant neu'r llall yn ei godi ynglŷn â'r ffordd y mae'r rhiant arall yn gofalu am y plant. Er enghraifft, efallai na allwch chi a'ch cyn-bartner gytuno ar yr ysgol y dylai eich plant fynd iddi.
Gorchymyn camau gwaharddedig	Mae gorchymyn camau gwaharddedig yn atal rhiant rhag gwneud rhai pethau penodol heb ganiatâd y llys. Er enghraifft, efallai y bydd arnoch chi (neu eich cynbartner) angen caniatâd y llys cyn mynd â'r plant dramor.

Dylech lenwi ffurflen **C100** os hoffech wneud cais am unrhyw un o'r gorchymynion hyn. Gallwch gael ffurflen C100 o'ch llys neu drwy ddefnyddio ein gwefan chwilio am ffurflenni.

Os ydych yn gwneud cais am orchymyn llys, rhaid i chi hefyd dalu ffi. Gallwch ddarllen am y gwahanol fathau o geisiadau, a faint y bydd rhaid i chi ei dalu, yn nhaflen **EX50**. Gallwch gael y ffurflen hon o'r llys neu drwy ddefnyddio ein peiriant chwilio am ffurflenni.

Beth fydd y llys yn ei wneud

Bydd y llys yn ceisio eich helpu chi a'r rhiant arall i gytuno ar ddull cadarnhaol o ofalu am eich plant ar y cyd. Rydych yn dal i rannu'r cyfrifoldeb am wneud penderfyniadau am eich plant; nid yw hyn yn newid am eich bod chi a'r rhiant arall wedi gwahanu. Fel arfer, mae'n well eich bod chi'n cytuno â'ch gilydd (gyda chymorth y llys os oes ei angen) yn hytrach na bod y llys yn gorfod penderfynu drosoch.

Gall llys orchymyn llawer o wahanol drefniadau ar gyfer teuluoedd. Bydd yr hyn y mae'r llys yn ei orchymyn yn dibynnu ar fanylion pob achos; gall y rhain fod yn wahanol ar gyfer pob teulu a phob plentyn. Wrth siarad am eich achos yn y llys, mae'n bwysig eich bod yn canolbwyntio ar anghenion eich plant. **Lles eich plant fydd blaenoriaeth y llys bob amser. Bydd yn gwneud yr hyn y mae'n ei ystyried sydd orau i'r plant, a gall hyn fod yn wahanol i'r hyn y byddech chi'n ei ddewis.**

Cynrychioli eich hun yn y llys

Ers mis Ebrill 2013, nid yw'r rhan fwyaf o bobl yn gymwys am help neu gynrychiolaeth gyfreithiol yn ddi-dâl yn y llys mewn anghydfodau teuluol oni bai eu bod yn gallu rhoi tystiolaeth ysgrifenedig o bryderon am gam-drin plant neu drais domestig. Os dewch i'r llys heb y math hwn o dystiolaeth, bydd angen i chi dalu am gyfreithiwr i'ch cynrychioli os penderfynwch yr hoffech gael cynrychiolaeth gyfreithiol, neu bydd angen i chi gynrychioli eich hun. Mae gwasanaethau cymorth eraill ar gael (er enghraifft, gallech gysylltu â chanolfan cyngor ar bopeth – gallent hwy hefyd gynnig rhywfaint o help gyda'ch anghydfod).

Bydd canolfan gyfraith, asiantaeth cynghori neu ganolfan cyngor ar bopeth yn gallu dweud wrthyh a ydych yn gymwys. Mae 'Allwch Chi Gael Cymorth Cyfreithiol?' yn wasanaeth ar-lein a fydd yn eich helpu i weld a ydych yn gymwys am gymorth cyfreithiol. Mae'r gwasanaeth yn ddi-dâl ac mae ar gael 24 awr y diwrnod. I ddefnyddio'r gwasanaeth, ewch i www.gov.uk/legal-aid. Bydd y gwasanaeth ar-lein yn rhoi manylion i chi am sut i gysylltu â Chyngor Cyfreithiol Sifil neu ble y gallwch gael cyngor wyneb yn wyneb (os yw'n briodol). Os nad ydych yn gymwys am gymorth cyfreithiol, bydd yn dweud wrthyh ble y gallwch gael mwy o wybodaeth neu gyngor i'ch helpu.

Os nad oes gennych gyfreithiwr, bydd rhaid i chi siarad drosoch eich hun yn y llys. Bydd angen i chi benderfynu drosoch eich hun sut i gyflwyno eich achos i'r llys. Gall staff y llys ddweud wrthyh ble i gael ffurflenni'r llys, taflenni a chanllawiau am blant a'r llysoedd teulu, a gallant egluro proses y llys, ond ni chânt ddweud wrthyh beth y dylech ei wneud am eich achos.

Pan fyddwch yn cyrraedd y llys, gall eich achos gael ei wrando gan farnwr, gan gynghorydd cyfreithiol neu gan banel o ynadon. Gall gymryd mwy nag un gwrandawriad i setlo'r anghydfod neu i'r llys wneud gorchymyn.

Mae'r llys yn deall bod llawer o bobl yn methu â fforddio cyfreithiwr, ac y byddant yn penderfynu cynrychioli eu hunain yn y llys. Ni fydd y barnwr, y cynghorydd cyfreithiol neu'r ynadon sy'n gwrandao eich achos yn meddwl bod hyn yn anarferol a bydd y llys yn gwneud popeth o fewn rheswm i wneud yn siŵr eich bod yn cael gwrandawriad teg. Ni fydd y llys yn disgwyl i chi ddeall cyfraith teulu, ond bydd angen i chi baratoi eich achos mor ofalus â phosibl fel bod y llys yn deall beth sydd ei eisiau arnoch a pham.

Gallwch gael mwy o wybodaeth ar y wefan gov.uk yn www.gov.uk/represent-yourself-in-court.

Mae geirfa ar ddiwedd y daflen hon i'ch helpu i ddeall termau sy'n cael eu defnyddio yn y llys.

Yn y llys

Mae'n bwysig iawn eich bod yn llenwi eich ffurflen C100 yn iawn cyn ei hanfon i'r llys, gan gynnwys eich rhif ffôn a rhif ffôn y rhiant arall, os ydych yn ei wybod. Os na wnewch hyn, gallai eich achos gael ei ohirio oherwydd bydd angen i'r llys ofyn i chi am fwy o wybodaeth.

Bydd y llys yn anfon 'rhybudd o wrandawriad' atoch chi a'r atebydd, sy'n nodi dyddiad ac amser y gwrandawriad a chyfeiriad y llys lle cynhelir y gwrandawriad. Bydd yr atebydd yn derbyn copi o'ch cais hefyd.

Bydd y llys yn anfon eich gwybodaeth i Cafcass neu i CAFCASS Cymru os ydych yn byw yng Nghymru. Bydd Cafcass yn rhoi barn annibynnol i'r llys am yr hyn a fyddai er pennaf les eich plant. Gwaith Cafcass a CAFCASS Cymru yw cynghori'r llys i ddiogelu a hybu lles

plant sy'n ymwneud ag achosion llys teulu. Byddant yn edrych yn ofalus ar yr hyn yr ydych chi a'r rhiant arall wedi'i ddweud am drais neu gam-drin ac yn cynnal archwiliadau diogelu. Gall Cafcass gysylltu â'r naill riant neu'r llall (dros y ffôn fel rheol) am yr hyn sydd wedi'i ysgrifennu ar ffurflenni'r llys. Dim ond am bethau sy'n ymwneud â diogelwch eich plant y byddant yn gofyn am gael siarad â chi. Ni fyddant yn gofyn i chi am y pethau na allwch gytuno amdanynt – gallwch siarad am y rhain yn y gwrandawriad cyntaf.

Bydd Cafcass yn dweud wrth y llys am ganlyniadau eu harchwiliadau, a bydd hynny'n helpu'r llys i benderfynu beth fydd orau i'ch plant. Ni fydd Cafcass yn siarad â'ch plant ar yr adeg hon. Lle'r llys yw penderfynu, yn y gwrandawriad cyntaf, sut i gynnwys eich plant.

I'ch helpu i baratoi am y gwrandawriad cyntaf, efallai y byddai'n ddefnyddiol i chi nodi'r hyn yr hoffech ei ddweud yn y llys.

Cyfaill McKenzie

Efallai yr hoffech i ffrind neu unigolyn arall eich helpu i baratoi eich achos a bod gyda chi yn y llys i'ch cefnogi, neu efallai yr hoffech ddod â rhywun sydd ddim yn gyfreithiwr nac yn fargyfreithiwr ond sy'n gwybod sut y mae'r llys teulu'n gweithio. Yr enw ar rywun sy'n dod i'r llys i'ch helpu yn unrhyw un o'r ffyrdd hyn yw Cyfaill McKenzie. Cewch ofyn am gael defnyddio Cyfaill McKenzie os nad oes gennych gyfreithiwr, ond rhaid i'r llys gytuno â hyn.

Os yw'r llys yn gadael i chi ddefnyddio Cyfaill McKenzie, bydd yn gallu:

- bod yn gefn i chi;
- ysgrifennu nodiadau;
- helpu gyda phapurau'r achos;
- rhoi cyngor tawel i chi yn y llys am bwyntiau cyfreithiol neu gweithdrefn, neu faterion yr ydych eisiau ei godi; ac
- rhoi cymorth tawel i chi â chwestiynau yr hoffech eu gofyn i unrhyw dystion yn y llys.

Ni chaiff Cyfaill McKenzie weithredu ar eich rhan fel y byddai cyfreithiwr yn ei wneud. Ni chaiff siarad yn uniongyrchol â'r llys na gofyn cwestiynau i dystion. Ni chaiff lofnodi dogfennau ar eich rhan ychwaith.

Rhaid i chi ddweud wrth y llys a'r rhiant arall am eich Cyfaill McKenzie. Gall hyn fod yn ysgrifenedig cyn i chi fynd i'r llys, neu yn y gwrandawriad ei hun. Os ydych yn y gwrandawriad cyntaf ar eich pen eich hun, cewch ddweud wrth y llys eich bod yn bwriadu defnyddio Cyfaill McKenzie ym mhob gwrandawriad arall. Bydd angen i chi roi rhywfaint o wybodaeth i'r llys am eich Cyfaill McKenzie, megis ei brofiad blaenorol ac unrhyw sefydliadau y mae'n aelod ohonynt. Gall y llys wrthod gadael i unigolyn weithredu fel Cyfaill McKenzie os ydynt yn credu y gallai'r unigolyn dan sylw ei gwneud yn anodd iddynt gynnal gwrandawriad teg.

Os dewch â'ch Cyfaill McKenzie i'r llys cyn i chi ddweud wrth y llys neu'r rhiant arall eich bod yn bwriadu defnyddio Cyfaill McKenzie, dylech ei gyflwyno i gyfreithiwr neu fargyfreithiwr y rhiant arall cyn dechrau'r gwrandawriad. Pan fydd eich gwrandawriad yn dechrau, dylech ofyn yn gyntaf i'r llys adael i'ch Cyfaill McKenzie fod yno gyda chi, gan fod achosion teulu'n cael eu gwrandao'n breifat. Os yw'r llys yn cytuno, dylech eu cyflwyno.

Sut y bydd pethau yn y llys

Bydd y gwrandawriad cyntaf yn eithaf anffurfiol ac fel rheol caiff ei gynnal mewn ystafell fach o'r enw 'ystafell gwrandawiadau' neu 'siambrau' sy'n siŵr o fod yn wahanol i'r ystafelloedd llys mawr y byddwch wedi'u gweld ar y teledu. Bydd pawb yn y llys yn eich trin chi ag urddas a pharch, ac mae'n bwysig eich bod yn eu trin hwy i gyd yn yr un modd.

Diben y gwrandawriad cyntaf yw canfod beth yw'r materion yn eich achos a gweld beth y gellir ei wneud i'w setlo.

Yn y gwrandawriad cyntaf

Bydd y llys wedi anfon dyddiad y gwrandawriad cyntaf atoch ar hysbysiad C6. Bydd yr hysbysiad C6 yn rhoi amser y gwrandawriad ac yn nodi pa mor hir y dylai bara. Bydd hefyd yn dweud wrthy ch faint o'r gloch i gyrraedd. **Dylech geisio bod yno o leiaf 30 munud yn gynnar i sicrhau na fyddwch yn cynhyrfu nac yn rhuthro.** Byddwch yn amyneddgar os bydd gofyn i chi aros am dipyn cyn i'r gwrandawriad ddechrau.

Ar ôl i chi gyrraedd y llys, dewch o hyd i aelod o staff y llys i ddweud wrthynt eich bod wedi cyrraedd. Gallant fod wrth ddesg neu yn nerbynfa'r llys. Byddant yn gofyn ai chi yw'r ymgeisydd (yr unigolyn sydd wedi gofyn am y gwrandawriad) ynteu'r atebdydd (yr unigolyn arall). Dylech ddweud wrthynt os oes gennych gyfreithiwr neu Cyfaill McKenzie gyda chi.

Cofiwch y cewch ddal i benderfynu gweld cyfryngwr gyda'r rhiant arall unrhyw bryd, hyd yn oed ar ôl i'ch achos ddechrau. Gall y barnwr, cynghorydd cyfreithiol neu ynadon ohirio'r gwrandawriad cyntaf er mwyn i chi a'r rhiant arall roi cynnig ar gyfryngu.

Pwy arall fydd yno?

Bydd y llys yn gofyn i chi a'r rhiant arall ddod i'r gwrandawriad. Bydd y barnwr, cynghorydd cyfreithiol neu banel o ynadon, rhywun o Cafcass a chyfryngwr (os oes un ar gael) yno hefyd, yn ogystal â chyfreithiwr y rhiant arall, os oes ganddo / ganddi un. Dylech alw'r barnwr, cynghorydd cyfreithiol neu ynad yn 'syr' neu 'madam'. Bydd y llys a chynghorydd llys teulu Cafcass yn ceisio helpu'r ddau ohonoch i ddod i gytundeb. Weithiau, bydd rhieni'n cytuno am eu hachos ar yr adeg hon, felly mae'n bwysig iawn eich bod yn siarad â'r rhiant arall.

Mae cyfryngwyr ar gael yn y llys mewn nifer bach o lysoedd, ac os ydych yn un o'r llysoedd hyn, efallai y cewch chi a'r rhiant arall gynnig cyfle i drafod eich achos â chyfryngwr. Os byddwch chi a'r rhiant arall yn cytuno i geisio dod i gytundeb drwy gyfryngu, gall y barnwr, cynghorydd cyfreithiol neu ynad ohirio'r achos. Os ydych yn gymwys i gael cymorth cyfreithiol ar gyfer cyfryngu, bydd yn ddi-dâl; fel arall, bydd rhaid i chi dalu amdano.

Dod i gytundeb yn y llys

Os allwch chi ddod i gytundeb ynglŷn â'ch plant, bydd y llys yn penderfynu a oes angen gorchymyn llys arnoch i'ch helpu i sicrhau bod y cytundeb yn gweithio. Bydd y llys yn ysgrifennu gorchymyn yn seiliedig ar yr hyn yr ydych wedi cytuno arno. Gelwir hyn yn **orchymyn cydsynio**. Os nad ydych yn cytuno, ond bod y llys yn meddwl bod angen gorchymyn, byddant yn ysgrifennu gorchymyn am y penderfyniadau y maent yn credu yw'r gorau i'ch plant. Archwiliwch y gorchymyn yn ofalus i wneud yn siŵr ei fod yn dweud yr hyn y mae'r llys wedi'i benderfynu. Mae'n llawer gwell eich bod yn cymryd rhan yn y broses o ffurfio unrhyw gytundeb am eich plant, na bod y llys yn penderfynu ar orchymyn ac yn ei roi i chi. Mae cytundeb wedi'i ffurfio rhwng y rhieni'n llawer mwy tebygol o weithio na gorchymyn wedi'i benderfynu gan y llys.

Os yw'r llys yn meddwl y byddai o fudd i'r ddau ohonoch siarad mwy, gall gymryd egwyl (o'r enw gohiriad) er mwyn i chi, y rhiant arall a Cafcass gael siarad am yr hyn sydd orau i'ch plant. Gall y llys hefyd eich cyfeirio eich dau i fynd i gyfarfod i gael gwybodaeth am gyfryngu ac asesiad, os nad ydych eisoes wedi gwneud hyn a bod y llys yn credu nad oes rheswm i chi beidio â mynd. Fel rheol, byddwch yn gweld y barnwr, yr ynadon neu'r cynghorydd cyfreithiol yn nes ymlaen y diwrnod hwnnw, ond weithiau bydd rhaid i chi ddod yn ôl ar ddiwrnod arall.

Nid yw'n bosibl i bawb gytuno bob amser. Pan fydd hyn yn digwydd, bydd y llys yn penderfynu a ddylid cynnal gwrandawriad arall ac os dylid, pryd y dylai hynny ddigwydd. Bydd y llys yn gwneud gorchymyn i ddweud beth fydd diben y gwrandawriad nesaf a pha adroddiadau neu ddatganiadau sydd eu hangen i'w helpu i wneud penderfyniad am eich achos. Bydd y llys yn dweud wrthyich erbyn pa ddyddiad y dylech anfon eich papurau atynt ac at y rhiant arall. Os yw'r achos yn eithaf syml, gall y llys, yn y gwrandawriad cyntaf, bennu amserlen ar gyfer ymdrin â'r holl achos.

Bydd y llys hefyd yn penderfynu yn y gwrandawriad cyntaf beth fydd y ffordd orau o gael gwybod sut y mae eich plant yn teimlo am y sefyllfa a beth yr hoffent iddo ddigwydd. Gall y llys orchymyn adroddiad Cafcass (caiff hwn ei alw'n 'adroddiad adran 7'). Mae hyn yn golygu y bydd swyddog o Cafcass yn cyfweld â chi a'r rhiant arall ar wahân. Mae hefyd yn debygol iawn y bydd angen i'r swyddog gyfarfod â'ch plant, ar eu pennau eu hunain os yw eich plant yn ddigon hen, neu gyda chi neu'r rhiant arall (neu'r ddau ohonoch). Bydd angen i chi hefyd anfon eich datganiadau i Cafcass os ydynt yn paratoi adroddiad. Os yw eich plant eisoes yn cael gwasanaethau gan wasanaethau plant yr awdurdod lleol, efallai y bydd y llys yn gofyn i'r awdurdod lleol baratoi'r adroddiad.

Os oes gan y rhiant arall gyfreithiwr, efallai y bydd y llys yn gofyn i'r cyfreithiwr ddrafftio unrhyw orchymyn a wneir. Os yw cyfreithiwr y rhiant arall yn cytuno i wneud hyn, dylech archwilio'r gorchymyn cyn iddo gael ei roi'n ôl i'r barnwr neu cynghorydd cyfreithiol rhag ofn bod unrhyw beth wedi'i anghofio neu fod angen newid unrhyw beth.

Ysgrifennu eich achos

Os yw'r llys yn gofyn i chi baratoi datganiad a'i anfon i'r llys, dylech fod yn glir am yr hyn yr ydych ei eisiau a pham, ond dylech geisio ei gadw'n gryno. Diben datganiad yw rhoi disgrifiad byr o gefndir eich achos i'r llys. Dylech ddweud pam roedd angen i chi wneud cais am gymorth y llys, beth yr hoffech i'r llys ei wneud a pham yr ydych yn teimlo mai dyna fyddai'r peth gorau i'ch plant. Mae'n syniad da dweud beth yr ydych chi a'r rhiant arall yn cytuno amdano, a beth yr ydych yn dal i anghytuno amdano. Bydd hyn yn eich arbed chi a'r llys rhag gwastraffu amser.

Os ydych yn anfon datganiad i'r llys, bydd angen i chi anfon copi at y rhiant arall hefyd (neu at gyfreithiwr y rhiant arall, os oes ganddo/ganddi un). **Dylech gadw copi o bob dogfen yr ydych yn ei hanfon.**

Bydd yn haws i'r llys ddeall eich datganiad os yw wedi'i deipio ar bapur A4. Bydd o gymorth os gallwch roi'r digwyddiadau yn y drefn y gwnaethant ddigwydd, a rhifo pob paragraff. Ysgrifennwch enw'r llys a rhif eich achos ar unrhyw beth yr ydych yn anfon i'r llys. Os ydych yn gwybod dyddiad y gwrandawriad nesaf, dylech ysgrifennu hwn ar eich papurau hefyd – bydd yn helpu staff y llys i'w rhoi ar ffeil y llys yn gyflym. Dylech roi llofnod a dyddiad ar eich holl bapurau. Fel rheol, bydd angen i'ch papurau gyrraedd y llys ddau ddiwrnod gwaith cyfan cyn y gwrandawriad, ond weithiau efallai y gofynnir i chi anfon papurau i'r llys neu at y rhiant arall yn gynharach na hyn.

Ewch â rhai copïau sbâr o'ch datganiad gyda chi i'r llys fel y gall pobl eraill yn y llys ei weld. **Gwnewch yn siŵr eich bod yn rhoi llofnod a dyddiad ar y copïau, ac yn cadw un i chi eich hun.**

Honiadau o niwed

Os ydych wedi dweud bod y rhiant arall wedi bod yn dreisgar neu'n gamdriniol, dywedir eich bod yn gwneud 'honiadau o niwed'. Nid dim ond mater o sut y mae'r rhiant arall wedi eich trin chi yw niwed; mae angen ystyried hefyd a oedd eich plant yno ar y pryd ac unrhyw effaith y byddai gweld neu glywed ymddygiad treisgar neu gamdriniol wedi'i chael arnynt hwy.

Os ydych wedi gwneud honiadau o niwed yn erbyn y rhiant arall ac nad ydych yn teimlo'n ddiogel wrth ei (h)wynebu yn adeilad y llys, dylech roi gwybod i'r llys cyn gynted â phosibl cyn eich gwrandawriad. Gall y llys wneud trefniadau i helpu i wneud i chi deimlo'n ddiogel, megis darparu mannau aros ar wahân i chi a'r rhiant arall, neu drefnu i chi roi tystiolaeth o leoliad arall gan ddefnyddio cyswllt fideo.

Os yw'r rhiant arall yn gwadu'r honiadau o niwed, bydd y llys yn penderfynu a oes angen 'gwrandawriad canfod ffeithiau'. Mewn gwrandawriad canfod ffeithiau, bydd y llys yn penderfynu a yw'r pethau yr ydych wedi dweud bod y rhiant arall wedi'u gwneud yn wir. Yna, bydd y llys yn penderfynu a fyddai'r gorchymyn yr ydych wedi gofyn amdano'n rhoi eich plant, neu unrhyw un arall, mewn perygl. Mae'n bwysig cofio y bydd gwrandawriad canfod ffeithiau'n penderfynu a yw rhywbeth yn wir drwy ddefnyddio'r dystiolaeth i benderfynu a yw'n fwyaf tebygol ei fod wedi digwydd ynteu heb ddigwydd.

Yn y gwrandawriad terfynol

Mae'r gwrandawriad terfynol yn eithaf gwahanol i'r gwrandawiadau eraill y byddwch wedi bod ynddynt, ac mae'n debygol y bydd yn digwydd mewn ystafell llys fwy i roi lle i unrhyw dystion neu arbenigwyr y mae angen iddynt fod yno. Gall gwrandawriad terfynol achosi straen i bawb sy'n ymwneud â'r achos. Dyma eich cyfle i argyhoeddi'r llys eich bod yn gwneud eich gorau i ddiogelu pennaf les eich plant.

Os yw'r rhiant arall wedi bod yn defnyddio cyfreithiwr, mae'n debygol y byddwch wedi cyfarfod ag ef/hi yn y gwrandawiadau blaenorol. Yn y gwrandawriad olaf, mae'n bosibl y bydd gan y rhiant arall fargyfreithiwr na fyddwch wedi cyfarfod ag ef/hi o'r blaen. Os ydych yn meddwl y byddai'n ddefnyddiol siarad â'r bargyfreithiwr am unrhyw beth y tu allan i'r ystafell llys, mae croeso i chi siarad ag ef/hi. Efallai y gwelwch y daw'r bargyfreithiwr i siarad â chi am yr un rhesymau. **Yn aml, bydd unrhyw beth y gallwch ei setlo fel hyn yn gallu helpu'r llys i wneud penderfyniad yn gyflymach.**

Hyd yn oed os nad ydych eisiau siarad am eich achos, mae'n werth cyflwyno eich hun i fargyfreithiwr y rhiant arall. Os oes gennych bapurau i'w rhoi iddo/iddi, dylech wneud hynny cyn i'r gwrandawriad ddechrau. Gall staff y llys eich helpu os na allwch ddod o hyd iddynt neu os byddai'n well gennych beidio â siarad yn uniongyrchol ag ef/hi neu â'r rhiant arall. Ni ddylai presenoldeb bargyfreithiwr y rhiant arall beri gofid i chi. Mae'r llys yn disgwyl i bawb drin ei gilydd yn gwrtais gan ddangos parch.

Sut i ymddwyn yn y gwrandawiadau

Ceisiwch beidio â chynhyrfu a pheidiwch â thorri ar draws y sawl sy'n siarad. Peidiwch ag anghofio y cewch chi gyfle i ddweud beth sydd ar eich meddwl. Efallai y bydd o gymorth i chi fod â beiro a phapur ac unrhyw bapurau llys gyda chi. Cewch hefyd ddod â gliwiadur os oes gennych un. Os ydych yn anghytuno ag unrhyw beth sy'n cael ei ddweud, ysgrifennwch nodyn am y peth fel y gallwch gofio sôn amdano pan ddaw eich tro chi i siarad. Os oes gennych Ffrind McKenzie, gall ef neu hi helpu i ysgrifennu nodiadau am yr hyn sy'n cael ei ddweud.

Cewch gyfle i roi eich stori chi, ond rhaid i chi adael i'r unigolyn arall orffen siarad â'r llys yn gyntaf.

Ystyr rhoi tystiolaeth yw eich bod yn adrodd stori eich achos. Efallai y cewch eich holi am y wybodaeth yr ydych wedi'i rhoi i'r llys. Mae'n debygol y bydd gofyn i chi dyngu llw neu gadarnhau (gwneud datganiad ffurfiol) i addo dweud y gwir wrth y llys. Efallai y gwnaiff y llys hefyd ganiatáu i chi ofyn cwestiynau am yr hyn y mae'r unigolyn arall wedi'i ddweud wrth y llys – yr enw ar hyn yw 'croesholi'. Os mai chi sy'n rhoi tystiolaeth yn gyntaf, siaradwch yn glir am hanes eich achos. Pan ddaw eich tro, gallwch ofyn cwestiynau i'r unigolyn arall am ei (h)achos ef/hi. Os mai'r rhiant arall sy'n rhoi tystiolaeth yn gyntaf, gwnewch yn siŵr bod eich cwestiynau'n ymwneud â'r hyn y mae newydd ei ddweud, ac nid â'ch achos chi. Cewch gyfle'n nes ymlaen i siarad am y pethau yr hoffech chi eu dweud.

Os ydych yn cyhuddo'r rhiant arall o rywbeth difrifol, mae'n debygol y bydd ar y llys eisiau i chi roi tystiolaeth bod yr hyn yr ydych wedi'i ddweud yn wir. Ni ddylech ddweud dim byd am y rhiant arall nad yw'n wir.

Geirfa o dermau

Yn yr adran hon, rydym yn egluro rhai o'r termau y gallech eu clywed wrth fynd i'r llys.

Herwgydiad	Pan fydd un rhiant yn mynd â'r plentyn i rywle y tu allan i awdurdod cyfreithiol Cymru a Lloegr heb ganiatâd y rhiant arall a'r llys.
Ceisydd	Yr unigolyn sy'n ymgeisio am gymorth y llys.
Cafcass neu CAFCASS Cymru	Y Gwasanaeth Cynghori a Chynorthwyo Llys i Blant a Theuluoedd.
Cyfraith achosion	Achosion wedi'u cyhoeddi o'r Uchel Lys neu'r Llys Apêl sy'n cael eu defnyddio i ddehongli sut y mae'r gyfraith yn gweithio.
Siambrau	Ystafell neu lys preifat lle gall barnwr gynnal rhai gwrandawiadau penodol, yn anffurfiol fel rheol. Ni chaiff y cyhoedd fynd i siambrau. Gall 'siambrau' hefyd gyfeirio at swyddfa bargyfreithiwr sydd ddim yn y llys.
Gorchymyn Trefniadau Plant	Mae gorchymyn trefniadau plant yn penderfynu gyda pwy y ddylai'r plentyn fyw ac ymhle, ac yn penderfynu pwy ddylai'r plentyn gael cyswllt a threulio amser.
Canolfan gyswllt	Lle i riant gael cyswllt â phlentyn mewn amgylchedd niwtral a 'diogel'. Mae canolfannau cyswllt 'dan oruchwyliaeth' yn rhoi man diogel a niwtral i gael cyswllt. Mae canolfannau cyswllt 'â chymorth' yn aml yn cael eu cynnal gan wirfoddolwyr ac maent yn rhoi man niwtral i gael cyswllt os nad oes pryderon am ddiogelwch.
Gwrandawriad a ymleddir	Gwrandawriad lle caiff tystiolaeth ei chyflwyno gerbron y llys ac mae un o'r bobl sy'n ymwneud â'r achos yn ei herio.
Gwrandawriad cyfarwyddiadau	Lle mae'r barnwr yn penderfynu sut y dylid trin yr achos. Gall wneud cyfarwyddiadau am gyflwyno datganiadau, neu orchymyn adroddiad lles neu adroddiad arbenigwr.
Trais neu gam-drin domestig	Unrhyw sefyllfa lle mae un rhiant yn teimlo bod y rhiant arall yn aflonyddu arno/arni neu'n ei fygwth/bygwth. Gall y trais neu'r cam-drin fod yn emosiynol, yn gorfforol, yn rhywiol neu'n ariannol.
Ex parte	Caiff ei alw hefyd yn wrandawriad 'heb rybudd', sef gwrandawriad ag un rhiant yn unig yn bresennol ynddo.
Y llys teulu	Lle caiff achosion cyfraith teulu eu gwrandao gan farnwr teulu, cynghorydd cyfreithiol neu ynad.
Gorchymyn cymorth teuluol (FAO)	Gorchymyn gan y llys sy'n caniatáu i Cafcass neu awdurdodau lleol roi cymorth ar ffurf gwaith cymdeithasol i helpu rhieni i lunio trefniadau plant a allent fethu fel arall.

Ffeilio papurau neu ddogfennau	Anfon papurau i'r llys (er enghraifft, eich datganiad i'w roi yn ffeil y llys).
Gwrandawriad terfynol	Y gwrandawriad lle mae'r barnwr yn gwrandao tystiolaeth ac yn gwneud penderfyniad terfynol am y trefniadau ar gyfer eich plant yn y dyfodol.
Cyswllt anuniongyrchol	Unrhyw gyswllt heblaw cyswllt wyneb yn wyneb (er enghraifft, llythyrau, cardiau pen-blwydd, galwadau ffôn).
Cyswllt interim	Cyswllt sy'n digwydd rhwng y gwrandawriad llys cyntaf a'r gwrandawriad olaf.
Ymgyfreithiwr drosto'i hun	Rhywun sy'n mynd i'r llys heb gyfreithiwr.
Ymgyfreitha	Pan fydd rhywun yn gwneud cais i'r llys, a'r achos llys sy'n dilyn hyn.
Cyfaill McKenzie	Unigolyn sy'n cael mynd i'r llys gyda chi i'ch cefnogi ac ysgrifennu nodiadau.
Cyfryngu	Proses o drafod a negodi rhyngoch chi a'r rhiant arall ac unigolyn annibynnol arall nad yw'n ymwneud â'ch achos (cyfryngwr hyfforddedig). Bydd y cyfryngwr yn helpu i reoli'r drafodaeth ac yn ceisio eich helpu chi a'r rhiant arall i ddod i gytundeb. Mae hon yn broses gyfrinachol. Ni chaiff y cyfryngwr ochri â'r naill na'r llall ohonoch.
Rhiant amhreswyl	Y rhiant nad yw'r plant yn byw gydag ef/hi fel arfer.
Cyfrifoldeb Rhiant	Yr holl hawliau a chyfrifoldebau cyfreithiol sydd fel rheol yn gysylltiedig â bod yn rhiant.
Partion	Pob unigolyn sy'n ymwneud â'r achos llys (gweler hefyd 'ymgeisydd' ac 'atebydd'). Y rhieni yw'r rhain fel rheol mewn achosion teulu
Protocol cyn gweithredu	Proses y mae angen i chi ei dilyn cyn gwneud cais i'r llys i ystyried, gyda chyfryngwr proffesiynol, a fyddai cyfryngu teuluol yn ffordd briodol o setlo eich anghydfod. Bydd angen i chi lenwi ffurflen i gadarnhau eich bod wedi cael cyfarfod i gael gwybodaeth am gyfryngu ac asesiad. Enw'r broses o lenwi'r ffurflen a'i dychwelyd yw protocol cyn gweithredu.
Prif ofalwr	Yr unigolyn sydd wedi darparu'r rhan fwyaf o ofal i'r plant. Gellir galw'r prif ofalwr hefyd yn 'rhiant â gofal'.
Rhiant preswyl	Y rhiant sy'n byw gyda'r plant. Gall mwy nag un rhiant fod yn rhiant preswyl ar unrhyw un adeg.
Preswylfa	Ble mae'r plentyn yn byw.

Atebydd	Yr unigolyn sy'n 'ateb' y cais yw'r atebydd. Gall fod mwy nag un atebydd
Gwrandawriad adolygu	Os yw'r llys yn gwneud gorchymyn, gall y barnwr, cynghorydd cyfreithiol, ynad neu swyddog Cafcass awgrymu adolygu'r mater yn ddiweddarach i weld sut y mae pethau'n gweithio. Y gwrandawriad adolygu yw'r cyfarfod sy'n cael ei gynnal at y diben hwn
Adroddiad adran 7	Adroddiad i'r llys sydd fel rheol yn cael ei gynnal gan Cafcass, ond weithiau'n cael ei gynnal gan adran gwasanaethau plant yr awdurdod lleol.
Gorchymyn adran 8	Gorchymyn a wneir dan adran 8 Deddf Plant 1989. Gall gorchmynion adran 8 fod yn orchmyn trefniadau plant, gorchmynion camau gwaharddedig, neu orchmynion mater penodol.
Cyflwyno papurau neu ddogfennau	Danfon eich papurau llys i'r atebydd, neu i Cafcass a'r llys. Gallwch wneud hyn â llaw neu drwy'r post.
Gorchymyn Trefniadau Plant a rennir	Mae 'rhannu trefniadau' yn derm sy'n cael ei ddefnyddio i ddisgrifio sefyllfa lle mae plentyn yn treulio amser yn byw gyda'r naill riant a'r llall, nid dim ond gydag un rhiant. Bydd faint o amser y mae plentyn yn ei dreulio gyda'r naill riant a'r llall yn dibynnu ar yr hyn sydd orau i'r plentyn. Mae'n eithaf anarferol i lys benderfynu y dylai plentyn dreulio'r un faint o amser gyda'r naill riant a'r llall.
Adroddiad lles	Enw arall ar adroddiad adran 7.